

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת משפטים תשפ"ד¹ (בתוספת ובהרחבת הדברים על פי שיחות משנים שעברו) נעשה ונשמע

אחד, וכאילו קיימו אלפי מצוות ולא רק תרי"ג מצוות (שהרי הקב"ה היה יכול לצוות אותם על הרבה יותר מתרי"ג מצוות). על כל פנים, כך רבינו יונה אומר; שהיות וישראל אמרו "פל אָשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע", קיבלו על כך שכר כאילו קיימו כבר את כל התורה כולה, וזוהי המעלה הגדולה של אמירת "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע".

'נעשה ונשמע' - שאיפה להשיג את התורה מעצמנו
אבל חוץ מההסבר שאמר רבינו יונה, אולי מותר לכבד את המעלה שבאמירת "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" גם באופן הבא:
חז"ל אומרים, "מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה" (קדושין פב, א). [וכך גם יצחק אבינו ויעקב אבינו, קיימו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה³ (תדב"א פ"ו ד"ה ברוך המקום; ועי' תוס' ב"מ ע, ב סוף ד"ה תשיך)]. מניין ידע אברהם את התורה קודם שניתנה? - אמרו חז"ל, "נעשו שתי כליותיו כשתי כדים של מים, והיו נובעות תורה" (בר"צ, ג). כלומר, אברהם ידע את התורה מתוך עצמו, ומתוך נשמתו. רצון התורה היה רצונו הטבעי של אברהם, וכך הצליח להשיג את התורה מתוך עצמו. [וכך גם יצחק ויעקב].

למה אצלנו זה לא קורה? מדוע אנו איננו מצליחים להשיג את התורה מתוך עצמנו? - אומר שלמה המלך: "אָשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יֶשֶׁר, וְהִמָּה בְקִשׁוֹ חֲשֹׁבֹנוֹת רַבִּים" (קהלת ז, ט). כלומר, האדם הראשון נברא ישר. ומה היתה ישרותו? - שהיה עושה את רצון ה' בטבעו, בלא שום משיכה אל הטוב או אל הרע. ובלשון הרמב"ן: "אין להם⁴ במעשיהם אהבה או שנאה"⁵ (רמב"ן בראשית ב, ט). ואולם, מיד לאחר שנברא, בו ביום, ביקש האדם "חֲשֹׁבֹנוֹת רַבִּים". העדיף - בעצת הנחש - שלא להשאר במצב זה, שהוא עושה את רצון ה' באופן טבעי, אלא להכניס את עצמו למצב של בחירה⁶. מחמת כן חטא האדם במה שחטא⁷, ואיבד את ישרותו⁸ (עי' רש"י שם). האבות הקדושים עבדו על נקודה זו⁹, והצליחו בעבודתם לחזור למדרגת הישרות של אדם הראשון¹⁰! על ישרות זו שמרו כל ימי חייהם, ולכן נקראו "ישרים"¹¹. מכח ישרות זו, יכלו להשיג את התורה מתוך עצמם, בלי לקבלה מן החוץ; כי התורה היא ישרה, וכשהאדם ישר - הוא יכול להשיג מתוך ישרותו את ישרות התורה. אבל שאר בני אדם אינם כך. שאר בני אדם מבקשים "חֲשֹׁבֹנוֹת רַבִּים". לא מחפשים בישרות מהו רצון ה', אלא מחפשים "מה כדאי לי" ו"מה נעים לי", לכן הם אינם מגיעים לאמת.

מספרים, ששאלו פעם סוחר אחד: "כמה הם שָׁנִים כפול שָׁנִים?" ענה הסוחר: "תלוי! אם אני קונה - זה שלוש; אם אני מוכר - זה חמש" ...! זוהי דוגמא ל"חֲשֹׁבֹנוֹת רַבִּים"! "חשבון" אחד לקניה, ו"חשבון" אחד למכירה... כשמנהלים את החיים עם חשבונות כאלו, מתוך כוונה להגיע לתוצאות שנוחות לי, אי

אמירת 'נעשה ונשמע' - כקיום כל התורה כולה בפעל
התורה אומרת בפרשתנו: "וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם, וַיֹּאמְרוּ: כָּל אֲשֶׁר דָּבַר ה' - נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע"² (שמות כד, ז).
חז"ל שבחו מאד את האמירה הזו של ישראל. חז"ל אומרים, "בשעה שהקדימו ישראל נעשה ונשמע, באו ששים רבוא של מלאכי השרת, לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע" (שבת פח, א). עוד אמרו: "בשעה שהקדימו ישראל נעשה ונשמע, יצתה בת קול ואמרה להן: מי גלה לְבַנֵּי רִז זה שמלאכי השרת משתמשין בו"?! (שם) ונאמרו גם שבחים אחרים.
וצריך להבין, מה המעלה הגדולה בזה שהקדימו "נעשה" ל"נשמע".

אפשרות אחת בהסבר הענין מצינו בפירושו של רבינו יונה ז"ל למסכת אבות. חז"ל אומרים במסכת אבות: "כל שמעשיו מרובין מחכמתו - חכמתו מתקיימת; וכל שחכמתו מרובה ממעשיו - אין חכמתו מתקיימת" (אבות פ"ג מ"ט). וקשה לכאורה: הרי אדם לא יניח תפלין ולא יעשה קידוש בשבת ולא ישמר מ"ט מלאכות, אם לא ילמד על כך לפני כן. החכמה מוכרחה אפוא להיות קודמת לכל מעשה. אם כן, איך יתכן מצב של "מעשיו מרובים מחכמתו"? שאלה זו שאל רבינו יונה ז"ל, ותירץ כך: ב"מעשיו מרובים מחכמתו", אין הכוונה למעשים בפועל, אלא הכוונה היא "שיקבל על עצמו לעשות ככל הדברים אשר יגידו לו", וקבלה זו קרויה במשנה "מעשיו", כיון שעל ידה יש לו שכר כאילו כבר עשה את כל מה שעתיד ללמוד. [ובלבד שלאחר קבלתו באה השתדלות אמיתית ללמוד ולקיים בפועל. אבל אם אדם יאמר: "אני מקבל על עצמי לקיים כל מה שאלמד", ואחר כך יסגור את הגמרא ולא ילמד כלום - קבלתו חסרת כל ערך]. וזוהי גם המעלה שבאמירת "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" של ישראל. בזה שאמרו "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע", "קבלו עליהם ישראל לעשות כל אשר יצוה עליהם וישמעו, וממילא מיד קבלו שכר כאלו עשאו" (רבינו יונה בפירושו למשנה שם. וכן כתב ב"שערי תשובה" שער ב' אות י').

לאחר בקשת המחילה מרבינו יונה ז"ל, אולי מותר לומר עוד יותר מזה: לכאורה, באמירת "נעשה ונשמע" ישראל מקבלים שכר לא רק כאילו קיימו את כל התורה כולה, אלא אף יותר מכך. מדוע? שהרי ישראל לא ידעו מה יצוה אותם ה' לעשות. אמנם בסופו של דבר ה' ציוה עליהם שיום אחד בשבוע יאכלו שלש סעודות ויום אחד בשנה יצומו, אבל היה יכול להיות גם להיפך, שה' יצוה עליהם לצום יום אחד בכל שבוע, וביום אחד בשנה לאכול שלש סעודות. ואם כן, כיון שישראל אמרו מראש "פל אָשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע", הרי שקבלו עליהם לקיים את התורה גם באופן האחרון. ואם קבלה כזו חשובה כעשייה, הרי מגיע להם שכר כאילו צמו חמישים יום בשנה, ולא רק יום

להיות רוצח, אבל מה לעשות שהקב"ה לא מרשה". אדם צריך להרגיש דחיה מרציחה, ולא לרצות להיות רוצח ח'ו.

מחשבת התורה ומחשבת הבריאה באו כאחד

על כל פנים, אצל אברהם אבינו הכל היה שכלי. הנשמה שלו היתה כ"כ מצוחצחת, עד שכל מצוות התורה היו שכליות אצלו. כמו שאנו מבינים שלא טוב לגזול ולרצוח, כך מבין אברהם שלא טוב לאכול חזיר או ללבוש שעטנוז. למה לא טוב? איננו יודעים. אבל אברהם יודע וחש זאת. אברהם אבינו אוכל גם מצות בפסח (עי' תרגום יונתן בראשית יד, ג), למרות שעוד לא יצאנו ממצרים, ולא היה שייך אצלו הטעם שנאמר בתורה, "פִּי בַחֲפֹזֶן יִצְאֶת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (דברים טז, ג). ולא רק אברהם אוכל מצות בפסח, אלא גם לוט תלמידו, שלא הוא ולא בניו עתידים לצאת ממצרים, גם הוא אוכל מצות בפסח, כי כך חניכו אותו בבית אברהם (עי' בראשית יט, ג ורש"י שם). הרי שחוף מהסיבה המפורשת בתורה, ישנה עוד סיבה לאכול מצות בפסח. מה הסיבה? - איננו יודעים. יש למצוות התורה טעמים נסתרים שאינם ידועים לנו. אבל אברהם יודע ומרגיש, שגם בלי הטעם של "פִּי בַחֲפֹזֶן יִצְאֶת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", צריך לאכול מצה בפסח¹³.

באמת היה לי פעם ויכוח עם חכם אחד בענין זה. אותו חכם כתב לי, שאין נכון לדעתו לומר שהתורה ציותה לאכול מצות בפסח מפני שבפסח יצאנו ממצרים, אלא ההפך הוא הנכון: בגלל שהתורה אמרה לאכול מצות בפסח, לכן נתגלגל הדבר ויצאו אבותינו ממצרים דוקא בפסח, ודוקא באופן שלא הספיק בצקם להחמיץ. ומנין לו הדבר הזה? - שהרי חז"ל אמרו, שהקב"ה "אסתכל באורייתא וברא עלמא" (זוהר ח"ב קסא, ב). כלומר, התורה היתה "תוכנית" וה"מפה" לפיה ברא הקב"ה את העולם, ולפי תכנית זו הוא גם מנהיגו. התורה היא הסיבה, והעולם וכל מה שמתרחש בו הוא המסובב. ממילא צריך לומר, שלא מפני שיצאנו ממצרים בפסח כתב הקב"ה בתורה שאסור לאכול חמץ בפסח, אלא ההפך הוא הנכון. מפני שבתורה כתוב לא לאכול חמץ בפסח, לכן יצאנו ממצרים בפסח.

ולענ"ד אין דברי אותו חכם נכונים, וזאת משתי סיבות. הסיבה האחת היא, שאמנם נכון שהקב"ה "אסתכל באורייתא וברא עלמא", ואולם מנין למדו חז"ל דבר זה? - מן הפסוק "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (משלי ח, ל). "אָמוֹן" מלשון "אָפוֹן", וכאילו "התורה אומרת: אני הייתי פ' לי אומנותו של הקב"ה. בונה שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטיץ, אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא דיפתראות ופינקסאות יש לו, לדעת היאך הוא עושה חדרים, היאך הוא עושה פשפושין. כך היה הקב"ה מביט בתורה, ובורא את העולם" (ב"ר א, א). והנה, יש לשאול על המשל הזה: האם באמת זה כך, שהאומן בונה בית מפני שכך משרטט אצלו? הרי ההיפך הוא הנכון! האומן משרטט את התכנית לפי מה שהוא מתכנן לבנות! אם הזמינו אצלו מבנה לבית כנסת, הוא משרטט עזרת גברים, ועזרת נשים, ומקום לארון קודש, ומקום לנטילת ידיים לכהנים. ואם הזמינו אצלו בית חולים, הוא משרטט חדר ניתוחים, וחדר רנטגן, וכל מיני חדרים אחרים שנצרכים לבית חולים. הרי, שלא לפי מה שהוא משרטט הוא בונה, אלא לפי מה שהוא רוצה לבנות הוא משרטט. המחשבה מה לבנות קודמת לשרטוט. וכך גם בתורה. אמנם התורה היא

אפשר להגיע לתוצאת אמת, ואי אפשר להשיג דעת אלקים. רק אם החשבון הוא אמיתי, בלי "מה כדאי לי" ו"מה נעים לי", אז אפשר להשיג דעת אלקים. האבות עשו את החשבון הנכון, לכן השיגו את התורה מעצמם. אבל אנו איננו כאלה. איננו עושים חשבונות ישרים, ולכן איננו יכולים להשיג את התורה מעצמנו, אלא צריכים את משה רבינו שילמד אותנו את התורה, והלואי שאז נקיים אותה כהלכה.

חשבתי, אולי מותר לומר, שלמדרגת ישרות זו שאפו ישראל להגיע בשעה שהקדימו "נעשה" ל"נשמע". ישראל רצו לומר בזה: רצוננו להיות בדרגת אבותינו, לדעת ולקיים את התורה מעצמנו, בלי שמיעה ("נעשה" מעצמנו), ורק מה שלא נצליח להשיג מעצמנו, מפני שאיננו במדרגתם של אברהם יצחק ויעקב, נקבל ע"י שמיעה ממשה רבינו ("נשמע"). אולי זוהי המעלה של הקדמת "נעשה" ל"נשמע". רצו להגיע למדרגת האבות, להיות "ישרים", ולהבין את רצון ה' מעצמם גם בלי לשמוע¹².

מצוות שמעיות ומצוות שכליות וההבדל ביניהן

יש להקשות לכאורה על מה שאמרנו, מדברי רש"י בסוף פרשת קדושים. רש"י מביא שם מחז"ל: "לא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר ואי אפשי ללבוש כלאים, אלא יאמר: אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי" (רש"י ויקרא כ, כו). דברי חז"ל אלו לא מובנים, לכאורה, לפי מה שאמרנו. אדרבה, הרי זוהי המדרגה הגבוהה של האבות הקדושים, שמעצמם ומתוך נשמתם ידעו והרגישו מהו רצון ה'. א"כ, מדוע אומרים חז"ל, שההרגשה הנכונה שצריכה להיות היא, "אפשי לאכול בשר חזיר וללבוש שעטנוז, אלא שאבי שבשמים גזר עלי"?

נראה שהפשט הוא כך: אם אדם אומר, "אי אפשי בבשר חזיר כי הוא לא טעים לי" - בזה אין שום מעלה. על הרגשה זו אמרו חז"ל, שאל לו לאדם לומר כך. אבל אדם שאומר "אי אפשי בבשר חזיר מפני שאני מרגיש בנשמתי שאכילה זו אינה עולה בקנה אחד עם רצון ה'" - הרגשה כזו היא משובחת. זו היתה הרגשת האבות הקדושים, והרגשה כזו, שהיא הרגשה רוחנית, היא מדרגה גבוהה מאד, ואליה שאפו ישראל להגיע כשאמרו "נעשה ונשמע".

הרמב"ם אומר באמת, שיש לחלק בענין זה בין מצוות שמעיות למצוות שכליות. מצוות שמעיות הן מצוות שלא היינו יודעים עליהן לולא שמענו אותן מפי משה רבינו, ומצוות שכליות הן מצוות שגם מעצמנו היינו יכולים לחשוב עליהן, כי השכל מחייב אותן גם בלי שנצטוו עליהן בפירוש. הרמב"ם אומר, שדברי חז"ל "שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר ואי אפשי ללבוש כלאים, אלא יאמר: אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי" (רש"י ויקרא כ, כו), אמורים רק בנוגע למצוות השמעיות, שהשכל לא מחייב אותן. עליהן אפשר לומר, "אני מצידו הייתי מוכן ללבוש שעטנוז, ורק בגלל ציווי ה' אינני לובשו. אני מצידו הייתי מוכן לאכול בשר חזיר, ורק בגלל ציווי ה' אינני אוכלו".

לעומת זאת, על המצוות השכליות - כגון על איסור גזל - לא ראוי לומר "אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי". מי שאומר כך, הוא אדם פחות ושלל מאד בנפשו. אדם ישר צריך לשנוא את הגזל, ולא לרצות להיות גולן. וכן לגבי רציחה ועבירות נוספות שהשכל מחייב. אסור לאדם לומר, "הייתי רוצה

למה לא מל אברהם את עצמו קודם שנצטוו?

ידועה השאלה, למה אברהם אבינו שקיים את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, לא מל את עצמו קודם שציוה עליו הקב"ה למול. יש שתירצו, "דיודע היה אברהם שעתידי להצטוות על המילה, ואז יהיה מצווה ועושה, שהוא גדול ממי שאינו מצווה ועושה". לכן המתין ולא מל את עצמו עד שנצטווה (ה"מזרחי" בראשית יז, כה). תירוץ זה קשה קצת, לפי מה שדברנו. שהרי האבות הקדושים לא היו זקוקים לציווי מפורש מה', כדי להגיע למדרגה של "מצווה ועושה".

אבל יש תירוץ אחר, שאמר אותו הרב מבריסק זצ"ל, שמילה היא ברית, וכריתת ברית לא שייכת אלא כשישנה הסכמה של שני הצדדים לברית. ממילא, לא שייך לקיים מצות מילה קודם שה' ציוה עליה, ונתן הסכמתו לכריתת הברית. אלא שגם תירוץ זה צריך עיון קצת. הרי גם השבת נקראת ברית (שמות לא, טו), וגם כל התורה כולה נקראת ברית (דברים כט, כד), וא"כ למה קיימו האבות את התורה בלי שנצטוו עליה? הרי "ברית" לא שייך לעשות בלי הסכמת ורצון שני הצדדים¹⁴.

חשבתי לתרוץ עוד בדרך אחרת, שבלי ציווי ה', אם אברהם היה מל את עצמו, היה עובר על האיסור שאסור לאדם לחבול בעצמו (עי' רמב"ם פ"ה מהלכ' חובל ומזיק ה"א). ממילא, רק מפני שה' ציוה מותר לנו לעשות מילה. בלי ציווי - אסור למול, שהרי הוא חובל בעצמו, ועובר בלאו (ע"ש).

אבל נראה לי עוד, לפי האמת, שלמרות שאברהם אבינו השיג את כל התורה מדעתו, אבל דבר שהוא נסיון לאדם, ומהמילה הרי נחשבת כאחד מעשרה נסיונות שנתנסה בהם אברהם אבינו (עי' רע"ב עמ"ס אבות פ"ה מ"ג), על זה יש העלמה מיוחדת מאת הקב"ה, כדי שיתקיים הנסיון. מה הראיה לזה? ממה שנאמר אצל חזקיהו מלך יהודה: "וְכֵן בְּמִלְצֵי שְׂרֵי פְּקֹל הַמְּשֻׁלְחִים עָלָיו לְדַרְשׁ הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ, עֲזָבוּ הָאֱלֹקִים לְנִסּוֹתָיו, לְדַעַת פֶּל בְּלִבָּו"¹⁵ (דה"ב לב, לא). היות והקב"ה רצה לנסות את חזקיהו, עשה הקב"ה שחזקיהו לא ידע מה הדרך הנכונה לפעול. כך גם אצל אברהם אבינו. את כל התורה היה יכול להשיג מדעתו. אבל דברים שהם נסיון בשבילו, כמו המילה והעקדה ועוד נסיונות - בענינים אלו "עֲזָבוּ הָאֱלֹקִים". ה' מעלים ממנו את כל ההשגות הקשורות אליהם, כדי "לְנִסּוֹתוֹ, לְדַעַת פֶּל בְּלִבָּו". לכן את מצות מילה אברהם לא משיג בעצמו.

אבל באמת נפשו של אברהם מתאימה לרצון ה', ולכן הוא זוכה להשיג את כל התורה כולה בעצמו, ומתוך עצמו. גם אנחנו ביקשנו "נעשה ונשמע". רצינו, עד כמה שאפשר, להיות במדרגה הזו, שנשיג את רצון ה' מתוך ההבנה העצמית שלנו. את כל המצוות השכליות, ואם זוכים - גם את איסור אכילת חזיר ולבישת שעטנז. שהכל יהיה שכלי אצלנו, כמו אצל אברהם אבינו. אבל לא זכינו. אנחנו לא במדרגה הזאת. אז לפחות "נשמע" - נשתדל לשמוע כל מה שה' אומר לנו - "ונעשה".

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

"שרטוט" שקדם לעולם, ולפיו נברא העולם, אבל העולם כפי שה' רצה שיהיה, הוא זה שגרם לשרטוט להיות כפי מה שהוא. אם כן, לכאורה העולם הוא סיבה לתורה, ולא התורה סיבה לעולם.

אבל גם מסיבה נוספת אין דברי החכם הנ"ל נכונים, לעניות דעתי. הרי הקב"ה הוא עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות. ממילא, אין כלל סיבה ומסובב במחשבת ה'. גם סדר זמנים אין אצלו ית'. הקב"ה הוא מעל הזמן, ולא שייך לדבר מה קדם אצלו למה. אין סיבה המכריחה את הקב"ה לכתוב את התורה באופן מסויים, או לברוא את העולם באופן מסויים, אלא שני הדברים "באים כאחד". בבת אחת רצה הקב"ה לכתוב תורה כזו שכתוב בה שמצווה לאכול מצות בפסח, וליצור עולם כזה שפרעה משחרר בו את ישראל בפסח. שני הרצונות מסובבים מרצונו הפשוט יתברך, בלי שאחד מהם יהיה סיבה לשני או מסובב ממנו. נומה שבכל זאת נכון בדברי החכם הנ"ל הוא, שיציאת מצרים אינה הטעם היחיד לאכילת מצות בפסח, וכפי שהזכרנו כבר].

על כל פנים, האבות שנקראו "ישרים", השיגו את התורה מתוך עצמם ומתוך ישרותם, גם בלי לקבלה ממש רבינו. ואילו אנו, שאין לנו את הישרות הזאת, צריכים לקבל את התורה ממש רבינו.

אולי, בעצם, עדיף 'נשמע ונעשה'...?

והנה, מצד אחד, יש לכאורה מעלה שלא להיות בזה כאבותינו. חז"ל אמרו, "גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה" (קדושין לא, א). אם כך, עדיף לכאורה לשמוע את התורה מפי משה, להיות בבחינת "מצווים ועושים", ולא להשיג את התורה באופן עצמאי.

אבל האמת היא שאין זה כך. שכן, מפני מה גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה? והרי הסברא נותנת להפך! הסבירו התוספות (שם ד"ה גדול), מפני שהמְצַוָּה ניגש לקיים את המצווה עם יותר יראת שמים, שמא לא יקיימנה בשלמותה וכהלכתה, ויענש. מה שאין כן מי שאינו מצווה, אם לא יעלה בידו לקיים את המצווה - לא קרה שום דבר. הוא לא יענש, כי ממילא אינו חייב במצווה. ממילא, הוא ניגש למצווה עם פחות "יראת שמים" ופחות זהירות וזריזות. על פי טעם זה, אין אפוא חסרון בקיום המצוות של האבות הקדושים מצד שלא היו מצווים עליהן. מדרגתם היתה כל כך גבוהה, שגם בלי ציווי הם ניגשו לעשיית המצוות ביראה עצומה. כל שאיפת חייהם היתה לעשות את רצון ה' בכל רגע ורגע. ממילא, גם בלי ציווי היתה להם יראה גדולה, שלא יחסירו חלילה משהו מקיום רצון ה'.

ה"מסילת ישרים" אומר (בפ"ד), ששְׁלָמִי הדעת מבינים כמה צריך להזהר בעבודת ה' שתהיה שלמה לגמרי. הם מבינים, "כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שִׁחַמַּד מהם, וש אין רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה ממנו". האבות היו, כמובן, שלמי הדעת. הם לא צריכים יותר מהידעה הזו. אם השכל שלהם מחייב "שאיין רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה ממנו", הם יעשו את כל הנדרש עם כל יראת החטא וכל האהבה והיראה שצריך, גם בלי ציווי.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].
- הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת משפטים: "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִׂים לִפְנֵיהֶם" (שמות כא, א) ⇔ "מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם" (שם כד, יד), מי שיש לו דין (רש"י שם).
- קשר נוסף: "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִׂים לִפְנֵיהֶם" (שם כא, א) ⇔ "וְאֶתְנֶה לָךְ אֶת לַחַת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם" (שם כד, יב).
- קשר נוסף: "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבַשְּׁבִיעִת יֵצֵא" (שם כא, ב) ⇔ "וַיִּכְסְהוּ הָעֵינָן שֵׁשֶׁת יָמִים, וַיִּקְרָא אֵל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (שם כד, טז).
- קשר נוסף: "אִם בָּגַפוּ יָבֵא בָּגָפוֹ יֵצֵא" (שם כא, ג) בָּגָפוֹ - יְחִידִי (רש"י) ⇔ "וַיִּקֶּם מֹשֶׁה וַיהוָה וַיִּשְׁעוּ מִשְׁרָתוֹ, וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים" (שם כד, יג), היה התלמיד מלווה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר... ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים" (רש"י).
- קשר נוסף: "וַיִּרְצַע אֲדֹנָיו אֶת אֲזָנוֹ בַּמִּרְצָע" (שם כא, ו), "אֲזָן שִׁמְעָה עַל הַר סִינַי... וְהֵלֶךְ וּגְבַח... (רש"י) [אי החשבה מספיקה של התגלות ה' בסנין] ⇔ "וַיִּחְזֹזוּ אֶת הָאֱלֹקִים וַיֵּאָכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ" (שם כד, יא), "היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתייה" (רש"י) [כנ"ל].
2. לדעת רש"י מעשה זה היה קודם מתן תורה, בה' בסיון (עי' רש"י שמות כד, א, וכן רש"י שם, ד). וכן משמע בתוס' (שבת פח, א ד"ה כפה). אבל לדעת האבן עזרא (שמות כ, כא) והרמב"ן (שם כד, א) מעשה זה היה למחרת מתן תורה, בו' בסיון.
3. וברש"י מבואר, שגם י"ב השבטים, בני יעקב, "שומרי מצוות היו. דאף על פי שלא נתנה תורה, מקובלין היו מאבותיהם" (רש"י חולין צא, א ד"ה ופרע להן).
4. לאדם וחיה קודם החטא.
5. ואע"פ שמתחילת יצירתו של האדם - עוד קודם שחטא בעץ הדעת - ניתן לו כח הבחירה לעשות כפי רצונו ובחירתו, לטוב או להיפך חלילה, אבל בטבעו בעצמו לא היתה לו התשוקה להמשך להרע מצד עצמו, אם לא בהסתה ופיתוי של אחרים שמחוץ לו לגופו. וכמו שהיה באמת, שהנחש פיתה והטעה אותם. אבל באדם עצמו - לא היה לו תשוקה להרע יותר מלהטוב. וזהו שנאמר "אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹקִים אֶת הָאָדָם יֶשֶׁר"; דהיינו, שהיה ישר, ועושה בטבעו את רצון ה' (בית הלוי בראשית ג, כה. ועי' גם משך חכמה שם לב, ו').
6. וזהו "חֲשִׁבֹנוֹת בַּיּוֹם". דבמקום שטבעו יהיה ללכת תמיד בדרך אחת, שהיא דרך הישר, "ביקש לו מעשים משתנים בבחירה ממנו" (רמב"ן בראשית ב, ט). היינו, שיהיה נמשך מטבעו לדרכים שונות, ועליו יהיה לבחור באיזו מהן ילך. [והמשיכה לדרך השונה מדרך הישר, תהיה, כמובן, ע"י יצר הרע שיכנס בו. וטענת הנחש היתה, שבלי יצר הרע, עבודת ה' של האדם לא תהיה במדרגה חשובה כל כך. "לא חֲקָמָה" לקיים מצוות, כשאין יצר הרע שמנסה לפתות את האדם שלא לקיימן. לעומת זאת, אם יהיה לאדם יצר הרע, ובכל זאת הוא יקיים מצוות - עבודת ה' שלו תהיה במדרגה הרבה יותר גבוהה וחשובה. כך טען הנחש - והאדם טעה וקבל את טענתו, בהתעלמו מן העובדה, שעצם המצב שאדם שוקל האם לבחור בטוב או ברע, הוא חילול שם שמים נורא, שאינו שוקל כנגד החשיבות היתרה שיש בעבודת ה' מתוך בחירה (עי' "מכתב מאליהו" ח"ב עמ' 137 ואילך, ובשיחת הרב שליט"א לפרשת שלח תשע"א, שם נתבאר הענין בארוכה)].
7. שאכל מעץ הדעת, שתכונתו היתה שהוא מכניס את היצר הרע אל תוך האדם (עי' רמב"ן בראשית ב, ט).
8. ובאמת, מאז - באי עולם לא נבראים עוד "ישרים", אלא כמו שנאמר בתורה: "כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעוּרָיו" (בראשית ח, כא). "משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע" (רש"י שם). וכן נאמר, "עֵינֵי פָּרָא אָדָם יוֹלֵד" (איוב יא, יב). [ומה שאומרים בכל יום: "אֱלֹקֵי, נִשְׁמָה שְׁנַת בִּי טְהוֹרָה הִיא" - זהו מצד הנשמה בעצמותה. אבל כשהיא נשלחת אל העולם התחתון, אל תוך הגוף - נותנים לה "מְלִיָּה", הלא הוא היצר הרע. והיצר הרע מתלווה אל הנשמה משעת הלידה - "משננער לצאת ממעי אמו" - כמבואר בגמרא, שהיצר הרע נתן באדם רק משעה שנולד - "עֵינֵי פָּרָא אָדָם יוֹלֵד": משא"כ הנשמה עצמה (בטהרה) ניתנת באדם כבר בתחילת ההריון (עי' סנה' צא, ב)].
9. היינו, שסילקו מתוכם את יצר הרע לגמרי (עי' בהערה 11).
10. כמבואר במדרש, שאברהם אבינו תיקן מה שקלקל אדם הראשון, ולכן נקרא "הָאָדָם הַגְּדוֹל בְּעֵנָקִים" (יהושע יד, טו), שהיה גדול מאדם הראשון, שזה קלקל, וזה בא אחריו ותיקן (ב"ר יד, ו). ומסתבר שבדרך זו המשיכו אחריו גם יצחק ויעקב.
11. וביאר בסידור הגר"א, בפירושו "שיח יצחק" על תפלת ר"ה ("ובכן צדיקים יראו וישמחו"), ד"ישר" הוא זה שטבעו נוטה רק לטוב ולא לרע כלל, כי התגבר על יצרו לגמרי וסילקו ממנו. [משא"כ "צדיק", הוא זה המקיים את התורה, אך יש לו מלחמה פנימית, וצריך עדין לכבוש את יצרו. וזה כשיטת רבינו גרשום (בפירושו למס' תענית טו, א) והפירוש המיוחס לרש"י (שם ד"ה ה"ג לא הכל), דישרים עדיפי מצדיקים. אבל לשיטת הרשב"א (בפירושו האגרות, והביאו המהרש"א בתענית שם) הוא להפך, דצדיקים עדיפי מישרים].
12. וכעין זה כתב גם בעל "נתיבות המשפט" בספרו "נחלת יעקב" (פרשת יתרו ד"ה כל אשר דבר ה'), וז"ל: "ישראל במעמד הנבחר [מעמד הר סיני], שהיה השגתם בתכלית השלמות האפשרית, השיגו ג"כ כל התורה כאברהם, ושפיר אמרו 'עשה' קודם ששמעו ולא נגזר עדין [עליהם לקיים התורה], כי היו משיגים גודל הכרחיותם, רק שהיו אומרים ג"כ 'ונשמע', שהיו רוצים ג"כ לשמוע, שיגזור עליהם המצוות, כדי שיהיו מצוים ועושים". הרי מבואר בדבריו, שישראל אכן הגיעו במעמד הר סיני למדרגתו של אברהם אבינו, שידעו את התורה מעצמם, ורק רצו לשמוע אותה כדי להיות מצוים ועושים, שהרי גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה (קדושין לא, א).
13. ועי' "בית הלוי" על התורה (פרשת בא, ד"ה ועל דבריו אלו).
14. ועוד יש שהקשו על דברי הגר"י מהמבואר ברמב"ם (פ"ג מהלכ' מילה ה"ז), שגוי שמל את עצמו והתכוין לשם מצות מילה, חשיב כמקיים מצוה, ויש לו שכר עליה. ובגוי הרי לא מסתבר שהמילה חשובה ככריתת ברית עם ה', וגם אין הקב"ה חפץ בכריתתו, ולא ציוה עליה כלל. [אך זה יש לדחות, דמילה לחוד וברית לחוד, וכפי שבאר ה"בית הלוי" (פרשת לך לך), שענין הכריתת מונח בפריעה, ולא במילה, וא"כ יש מקום לגוי למול עצמו ולקבל שכר, דהמילה היא ענין בפני עצמו, גם בלי הכריתת].
15. וכ"כ רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל: "ונסיון הלב הוא כאשר בלתי מיושב... וכל ענין הנסיונות הוא על ידי קיחת הלב, כמו ששמעתי... מחזקיה שנאמר בו: עָזְבוּ הָאֱלֹקִים לְנִסּוֹתָיו" ("צדקת הצדיק" אות קצ"ט).